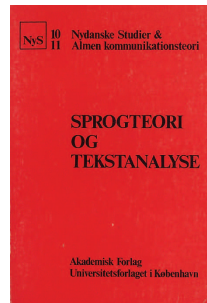

Titel:	Om vurderende udsagn og emotive prædikater
Forfatter:	Otto Glismann
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 10+11. <i>Sprogteori og tekstanalyse</i> , 1979, s. 131-160
Udgivet af:	Akademisk Forlag, Universitetsforlaget i København
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Otto Glismann

Om vurderende udsagn og emotive prædikater.

Hovedsigtet med denne artikel er at nå til en klarere forståelse af grænsen mellem de såkaldte konstaterende sproghandlinger og det man kunne kalde oplevelsesudsagn, der tjener til selvfremstilling, men som Ole Togeby (Togeby 1977) kalder vurderinger.

De første afsnit handler om den traditionelle, lingvistisk orienterede sproghandlingssystematik overfor den af Habermas inspirerede. Derefter (kap. 5 og 6) gør jeg rede for hvordan Ole Togeby giver den Habermas'ske skitse sin konkrete udformning. I kapitel 7-10 tager jeg kritisk stilling til dette forslag, idet jeg mener at kunne påvise, at det Togeby kalder vurderende sproghandlinger deler sig i to grupper: de der indeholder egentlige emotiver, som er oplevelsesudsagn, og andre vurderinger, der hører til blandt de talehandlinger der har en sandhedsfordring.

På baggrund af denne skarper skelnen mellem egentlige emotiver og vurderinger, mener jeg i kapitel 12 at kunne påvise hvorfor faktiviteten ved visse emotiver er en nødvendig egenskab, der ikke, som det er blevet hævdet, er afhængig af pragmatiske forhold i komplementsætningen.

Artiklen slutter med et meget foreløbigt udkast til en overordnet sproghandlingssystematik.

1. Den traditionelle sproghandlingssystematik.

Det forslag til sproghandlingssystematik som Ole Togeby - efter inspiration fra en skitse af Habermas - har gjort rede for i sin bog "Om Sprog" (1977)¹⁾ bryder på bemærkelsesværdig måde med det der tidligere er skrevet om emnet på dansk.

Det kan i den forbindelse være instruktivt at sammenligne med Ole Togeby's artikel i "Kritik" nr. 26 (1973). På det tidspunkt er det - både i denne og andre artikler²⁾ - de direktive eller regulerende sproghand-

1) og som der til en vis grad er taget forskud på i Klaus Kjølner's antologi "Replik til Replik" (1976)

2) se f. eks. NYS 1973 med artikler af P. Harms Larsen og Klaus Kjølner, samt Klaus Kjølner's "Sprogbrugsbegreber" (1975)

linger (befalinger, påbud, tilskyndelser etc.) der interesserer, mens påstande, det at meddele nogen noget, ikke problematiseres.

Hovedpunktet i Togeby's artikel (1973) er en skarpsindig redegørelse for de relationer der kan påvises mellem 16 forskellige direkte sproghandlinger, med udgangspunkt i det at påbyde. Men det antydes senere i artiklen at en sådan systematisk beskrivelse ville kunne udvikles til også at omfatte påstande, det at meddele nogen noget. Og i et indledende afsnit fremgår det at den grundlæggende tanke for beskrivelsen af sproghandlinger er den, at de forskellige typer hver for sig kan karakteriseres ved nogle funktionsmarkører (bestående af et antal funktionsfaktorer) der står i et paradigmatiske forhold til hinanden, mens det de forskellige sproghandlinger handler om godt kan være én og samme sag.

I det eksempel der bruges drejer det sig om "at lukke vinduer", og ved at udskifte én funktionsmarkør med en anden kan man så henholdsvis:

meddele hinanden at	vinduet er lukket
påbyde hinanden at	lukke vinduet
el. spørge hinanden om	vinduet er lukket.

Ud over det at påbyde har vi så en hel række andre direkte handlinger, og uden at gå ind på et referat af Ole Togeby's skarpsindige redegørelse for hvordan magt- og pligtforhold kan varieres på dette område, kan man vel for at skitsere tankegangen forestille sig, at når generalen siger det til soldaten, så beordrer han vinduet lukket; når universitetslæreren siger det til studenten, så anmoder han om at det må blive lukket; når patienten siger det til oversygeplejersken, så beder han om at få det lukket; og hvis soldaten drister sig til at sige noget, så lover han at lukke det.

Det man skal lægge mærke til er at det i alle sproghandlinger - ifølge denne teori - kan dreje sig om det samme, f.eks. det med at lukke vinduer.

At sige at det drejer sig om det samme er ganske vist kun delvis rigtigt. Direktiver drejer sig jo altid om potentielle handlinger, så ingen ved om det omtalte vindue nogensinde bliver lukket, ligegyldigt hvor meget der bliver bedt, lovet eller befalet. Påstande derimod handler altid om vinduer der - i den grad som den talende nu kan stå

inde for det - blev, nu bliver eller vil blive lukket. Desuden adskiller direktiver sig jo fra påstande ved at det almindeligvis enten er den talende eller modtageren der tænkes at lukke vinduerne.

Men bortset fra disse særtræk ved direktiver er det en stiltiende eller udtalt forudsætning i denne som i alle andre artikler om sproghandlinger på dansk frem til 1976-77, at det man kalder sproghandlingens propositionelle indhold ikke er afhængigt af eller bestemmende for hvilken sproghandling der i det enkelte tilfælde er tale om.

Den samme tankegang møder man igen i John Lyons' "Semantics" (1978) i afsnittet i bind 2 om "Mood and illocutionary force". Det propositionelle indhold p kan kombineres med to sæt variable, som tilsammen giver den illocutionary force der kendetegner fire hovedtyper af sproghandlinger:

statements:	I say so, it is so, that p
mands:	I say so, it be so, that p
factual questions:	I don't know, whether it is so, that p
deliberate "- :"	I don't know, whether it be so, that p

svarende f.eks. til:

Vinduet var lukket.

Luk vinduet!

Er vinduet lukket?

Skal jeg lukke vinduet?

Jeg skal ikke på dette sted gå nærmere ind på Lyons' forslag³⁾, det der i denne sammenhæng er det væsentlige, er at også han taler om et vilkårligt propositionelt indhold der går igen fra den ene talehandling til den anden.

2. Inspirationen fra Habermas.

Med den hovedinddeling af sproghandlinger vi møder i "Om Sprog" (1977) i konstatende, vurderende og regulerende handlinger, er tanken om den uafhængige propositionelle indholdssætning opgivet.

I formel forstand er det nye i denne klassifikation først og fremmest at de traditionelle påstande (det at meddele noget) nu betragtes som to forskellige sproghandlinger: de konstatende og de vurderende. Mindre væsentligt er det at spørgsmål beskrives som en særlig art re-

3) se dog kapitel 13

gulerende (svarende til direktiv) sproghandling⁴⁾.

Skellet mellem det konstaterende og det vurderende (svarende til Habermas' es repræsentativ) følger så at sige skellet mellem de kommunikerendes bevidsthed og den omgivne verden. Når den der fører ordet alene taler om den omgivne verden (i nutid, fortid og fremtid), så har vi at gøre med en konstaterende sproghandling. Men når han taler om sine følelser, holdninger og intentioner, så er det en vurderende sproghandling.

(I stedet for Togeby's betegnelse vurderende sproghandling (og Habermas' es repræsentativ) vil jeg, bortset fra de tilfælde hvor jeg refererer Togeby eller Habermas, kalde denne sproghandling for oplevelsesudsagn).

Skulle man indføre den pågældende skelnen i Lyons' system måtte det altså beskrives som en forskel der i første række angår propositionsdelen, hvor de konstaterende handlinger har indholdssætninger der vedrører omverdenen, mens oplevelsesudsagnene (= Togeby's vurderinger) har indholdssætninger der angår den talendes bevidsthed.

I den artikel af Habermas hvorfra inspirationen er hentet⁵⁾ fremgår det da også at det ved repræsentativerne er de afhængige propositionelle indholdssætninger der karakteriserer klassen: "De afhængige propositionelle indholdssætninger er intentionalsætninger med verber som vide, tænke, mene, håbe, frygte, elske, hade, kunne lide, ønske, ville, beslutte osv." (citeret efter Niels H. Jensen's og Peter Widell's oversættelse af artiklen 1977, side 8)⁶⁾.

4) se dog kapitel 13

5) Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der Kommunikativen Kompetenz (Habermas og N. Luhmann (1971))

6) Det kan virke lidt misvisende, når det i § 8 i "Om Sprog" under overskriften "Sproghandlingstypen kan noteres ved en oversætning" hedder at: "Betegnelser for vurderende sproghandlinger er mene, synes, håbe, frygte, elske og åbenbare og skjule". Bortset fra de to sidste optræder disse verber jo i propositionsdelen, mens påstå og beskrive og befale og opfordre, der anføres som betegnelser for de konstaterende og de regulerende handlinger tilhører oversætningsdelen

3. Hvorfor skal der skelnes?

Modsætningen mellem konstateringer og oplevelsesudsagn (i "Om Sprog": det konstaterende og det vurderende) er som man vil forstå det samme som mellem det intersubjektive og det subjektive.

Udsagn om faktiske eller mulige begivenheder, handlinger, tilstande, genstande og deres egenskaber, og om relationer imellem dem, f.eks. årsagsforhold, er ikke forbeholdt en enkelt. I principiel forstand er det enhver givet at konstatere, at spørge eller at svare om disse forhold.

Anderledes forholder det sig med mine følelser, meninger og intentioner, dem har jeg et særligt patent på at udtale mig om. Hvis jeg overlader det til andre, så er det udtryk for at jeg er alvorlig psykisk syg; så har jeg opgivet mig selv som subjekt og har gjort mig til objekt f.eks. for en psykiatrisk behandling. Man kan jo nok være usikker på sine følelser: "Jeg ved ikke om jeg er glad", "Jeg er glad, tror jeg nok", men man kan ikke spørge andre om dem:

- * Jeg er glad for at det gik sådan, tror du ikke?
- * Jeg er glad, tror du ikke?
- * Er jeg glad, tror du?

Et spørgsmål som:

Tror du det morer mig?

Tror du jeg er glad?

er ikke spørgsmål om den talendes følelser, men om modtagerens tro (om dette se afsnit 4).

Det særlige forhold mellem den talende og hans egne følelser, fornemmelser m.v. viser sig også i at man ikke kan slutte sig til dem, sådan som man kan om mange andre forhold:

Han er åbenbart glad i dag

- * Jeg er åbenbart glad i dag
- Jeg må have drukket for meget
- Jeg må være syg, sådan som jeg fryser
- * Jeg fryser åbenbart.

Alt dette indebærer også at de to sproghandlingstyper har et forskelligt forhold til sandhedsbegrebet. Hvis et oplevelsesudsagn som "Jeg er glad" ikke er et sandt udsagn, så betyder det at den talende lyver (= be-

vidst taler usandt); hvis et konstaterende udsagn som "Nu regner det" ikke er sandt, så kan det blot betyde at den talende tager fejl; andre kan fortælle ham, at det da vist er naboen der vander sin have. Der kan med andre ord argumenteres for og imod det, det kan diskuteres. "Jeg er glad" levner ikke en sådan mulighed for diskussion - uden for den psykiatriske behandlingssituation.

Det er det der får Habermas til noget metaforisk at tale om at der i det typiske ord for den konstaterende sproghandling at hævde er to momenter dels et assertorisk svarende til verber som: beskrive, berette, meddele, fortælle ..., dels et moment der går på sandhedsfordringen: forsikre, bedyre, bekræfte, benægte, mens de verber der skal karakterisere repræsentativerne (= oplevelsesudsagnene) er verber som: åbenbare, afsløre, bekende, bringe til udtryk, skjule, fortie⁷⁾.

Forskellen på disse to grupper af ytringsbeskrivende verber er jo, at forsikre m.fl. giver udtryk for at den talende, for den ytring der beskrives, insisterer på at det han siger er sandt, uden at det behøver at være det. Åbenbare, afsløre m.fl. derimod indebærer (: levner ingen tvivl om for den der bruger beskrivelsen) at det der afsløres er tilfældet.

Når vederhæftighedsfordringen er opfyldt (: Kravet om at den talende mener det han siger, alvorligt), så er det jo netop forskellen på konstateringer og oplevelsesudsagn med hensyn til sandhed.

4. Neustisk og frastisk brug af meningsverber.

Både hos Habermas og i "Om Sprog" nævnes det at meningsverber som vide, tænke, mene på linje med elske, hade og ønske danner hvad jeg har kaldt oplevelsesudsagn. Det kræver imidlertid en nærmere præcisering. I modsætning til f. eks. elske og hade kan meningsverber⁸⁾ med at-sætning som komplement fungere på den måde at at-sætningsindholdet er det der fokuseres på, således at den samlede ytring tæller som en konstatering af at-sætningsindholdet, mens oversætningen alene markerer med hvilken kraft konstateringen fremsættes. Denne funktion, som efter Urmson kaldes neustisk (oversætningen tilhører ikke pro

7) Habermas (oversat 1977) side 8

8) ligesom visse ytringsverber og epistemiske verber som se m.fl.

Om dette se Arne Thing Mortensen (1972) s.108 ff, Hooper (1974) og Glismann (1974) og (1978)

positionsdelen af ytringen, men den del der bestemmer den illocutionære kraft), viser sig ved at oversætningen kan efterstilles uden betydningsændring. Følgende ytringer a og b skal altså være synonyme:

- a) Jeg tror han er hjemme.
- b) Han er hjemme, tror jeg.
- a) Tror du han kommer?
- b) Kommer han, tror du?

Med 1. personssubjekt og verbet i præsens er denne læsning den normale.

Men der kan også fokuseres på oversætningen:

Tror du, jeg har penge som græs?

Peter tror, at du og jeg er brødre.

Tror du, det morer mig?

Det er det man har kaldt frastisk funktion. Oversætningen er del af den propositionelle indholdssætning, det er kun den der spørges om, mens det at-sætningen drejer sig om forudsættes bekendt.

5. Vurderende sproghandlinger svarende til oplevelsesudsagn.

Ole Tøgeby nøjes imidlertid ikke med at overtage Habermas'es skitse til en sproghandlingssystematik. Det fortjenstfulde er at han giver den en konkret udformning der skal gøre det muligt for ham at benytte den relevant i beskrivelsen af tekster og teksttyper; men hertil kommer at han forsøger at skabe en forpligtende sammenhæng fra de funktionsdefinerede sproghandlinger til det lingvistisk-semantiske beskrivelsesapparat han iøvrigt benytter sig af. Han nøjes ikke med at nævne overbevisende eksempler i sin argumentation, men bestræber sig på at anvise forpligtende procedurer i beskrivelsen.

Som vi skal se i det følgende letter det arbejdet med at finde angrebepunkter - i bestræbelsen på at nå en bedre beskrivelse.

Med tanke på de eksempler der er omtalt i det foregående af typen: Jeg er glad, det morer mig, jeg hader dig, jeg mener det, kan betegnelsen vurderende sproghandlinger forekomme mindre velvalgt end Habermas'es betegnelse repræsentativ (svarende til det jeg har kaldt oplevelsesudsagn). Baggrunden for valget er imidlertid at Tøgeby især interesserer sig for en anden type udsagn som han betragter på linje med de lige nævnte repræsentativer eller oplevelsesudsagn og af større

interesse for tekstbeskrivelsen, nemlig ytringer som:

1. Dragten klæder hende godt.
2. Selvmordene frembyder et tragisk billede.
3. Det er ubehageligt at spille så megen tid netop i dag.

Og det er jo netop hvad enhver umiddelbart ville kalde vurderinger.

I forbindelse med begrebet "emotiv mening" taler Anderson og Furbérg (1967, s. 99ff) om at man kan udtrykke sin positive eller negative indstilling til noget på to måder; man kan sige:

Jeg synes om A	eller	A er godt
A irriterer mig	eller	A er irriterende
Jeg er træt af A	eller	A er trættende.

Men der er en vigtig forskel mellem de to udtryk. Ved dem til venstre omtales det eksplicit hvem der har den indstilling der gives udtryk for, det emotive udtryk er det de kalder bærerbestemt. I udtrykket til højre de bærerubestemte, hvor den der har indstillingen ikke er ekspliciteret, kommer den holdning der udtrykkes til at fremtræde som en egenskab ved det der vurderes, ikke som en reaktion hos afsenderen. Modtageren må - siger de - få det indtryk at alle der oplever A vil reagere på samme måde. Emotive udtryk fremtræder derfor normalt bærerubestemte i visse tekster; det forøger deres suggererende virkning, mener de.

Mens de bærerbestemte emotive udtryk jo umiddelbart svarer til det vi har kaldt oplevelsesudsagn, kræver det måske en argumentation at se at det også gælder de bærerubestemte emotiver, som jo svarer til de vurderende ytringer der er nævnt ovenfor (1-3).

Under omtalen af oplevelsesudsagn nævnte vi at de i modsætning til konstateringer ikke kunne skifte fra fremsættende form til spørgsmål uden samtidig at skifte fra afsenderens følelser og fornemmelser til modtagerens. Det samme forhold gør sig gældende ved de bærerubestemte emotive ytringer som f.eks. 3:

- (3) Det er ubehageligt at spille så megen tid netop i dag

betyder ikke det samme som:

- (4) Er det (ikke) ubehageligt at spille så megen tid netop i dag?

I (3) er det afsenderen der spiller tid og det er ham der føler det ubehageligt, i (4) er det modtageren.

(3) betyder altså:

(5) Jeg oplever	}	<u>det er ubehageligt, at jeg/vi spilder så megen</u> <u>tid netop i dag</u>
Jeg synes		

mens (4) betyder:

(6) Oplever du	}	<u>at det er ubehageligt at du/vi spilder så megen</u> <u>tid netop i dag</u>
Synes du		

Disse udsagn er altså kun i overfladegrammatisk forstand bærerubestemte; semantisk er der ingen tvivl om hvem der oplever den pågældende følelse.

Desuden nævnte vi at oplevelsesudsagn ikke kan gøres inferentielle, man kan ikke slutte sig til sine egne følelser, fornemmelser etc., det er noget man oplever umiddelbart.

(7) Det må være ubehageligt at spille så megen tid netop i dag.

Den ytring kan kun betyde ubehageligt for dig/ham - ikke for mig.

For fuldstændighedens skyld skal det tilføjes at det vi her har sagt selvfølgelig ikke gælder for det man plejer at kalde almene eller generelle udsagn⁹⁾. Et udsagn som:

(8) Det er ubehageligt at spille tiden,

hvori der ikke er noget referentielt, altså noget der knytter udsagnet til tid, sted eller person, i et sådant udsagn er der heller ikke nogen tvingende binding til en af de kommunikerende personer.

6. Oplevelsesprædikater.

De prædikater der kan etablere oplevelsesudsagn (eller som han kalder det vurderende sproghandlinger) kalder Ole Togeby oplevelsesprædikater. Meningsverber og verber der udtrykker følelser og fornemmelser er altså oplevelsesprædikater og ligeledes adjektiver som morsom, anstrengende, dejlig, kedelig etc.

Syg er (i sin konkrete betydning) ikke noget oplevelsesprædikat, for påstanden "jeg er syg" kan diskuteres med andre. Man kan spørge andre, f.eks. lægen: "Er jeg syg?", og man kan slutte sig til det: "Jeg må være syg, sådan som jeg fryser". "Jeg fryser" er derimod et oplevelsesudsagn for det kan man ikke spørge andre om, og man kan ikke

9) om sådanne udsagn se f.eks. Arne Thing Mortensen s. 70 ff

slutte sig til det.

Flere steder i "Om Sprog" kan man finde en argumentation til afgørelse af hvornår der er tale om oplevelsesprædikater og vurderende udsagn, der minder om den her anførte¹⁰⁾. Men det synes ikke at være konsekvent gennemført.^{10a)}

I § 27 gør Togeby nærmere rede for hvordan man klassificerer adjektiviske prædikater og dermed udskiller dem der er oplevelsesprædikater. I de følgende afsnit vil vi se nøjere på denne klassifikationsmetode.

7. Erik Hansen's kategorisering af adjektiver.

Kategoriseringen, som Ole Togeby også benytter i sin iøvrigt eksemplariske analyse af en Illum annonce: "Weekendgenerationen" (Klaus Kjøller: "Argumentation" (1975)), er hentet fra Erik Hansen's afhandling i NYS 1: "Nogle problemer omkring "ordgrammatikken"". Her foretager Erik Hansen en syntaktisk klassifikation af adjektiver efter om de kan indgå som prædikativ i konstruktionen:

1. Det er for mig at $\left\{ \begin{array}{l} \text{læse bogen} \\ \text{bo i byen} \\ \text{etc.} \end{array} \right.$

eller i:

2. Det er af ham at $\left\{ \begin{array}{l} \text{læse bogen} \\ \text{bo i byen} \\ \text{etc.} \end{array} \right.$

De der ikke kan indgå i disse konstruktioner, deles så i dem der kan komparere, og dem der ikke kan. Han når derved frem til fire kategorier af adjektiver, hvoraf jeg vælger nogle eksempler:

10) § 21 nævner at oplevelsesprædikater ikke kan kombineres med ordet åbenbart (: man kan ikke slutte sig til sine oplevelser).

10a) I § 24 fremgår det af tegningerne at have, få, miste, mangle regnes for oplevelsesprædikater. Der kunne vel argumenteres for at mangle (og måske miste?) i nogle betydninger er oplevelsesprædikater: man kan godt "ikke have noget" uden at mangle det (i betydningen savne). Men hvad med have og få!

1. anstrengende	2. barnagtig	3. bred	4. blå
dejlig	dum	høj	elektrisk
relevant	elskværdig	lang	firkantet
sælsom	fjøllet	lille	fransk
umulig	illoyal	løs	synlig
usund	umoralsk	spids	vægtløs

Om disse kategorier hedder det: "Det er nu let at se at disse fire syntaktiske kategorier også er fire semantiske kategorier, og at de betegner fire grader af subjektivitet: 1. indeholder de mest subjektive, 4. de mindst subjektive adjektiver".

Det er jo rigtigt at der er tale om 4 semantiske kategorier, og de kan give udgangspunkt for - som det også sker senere i artiklen - at karakterisere visse former for metaforisk brug af adjektiver.

Derimod er det ikke rigtigt at de adjektiver der kan indgå i kategori 1. allesammen skulle være mindre objektive end de der kan indgå i kategori 3. eller 4.

Er det tilladt for mig at opsøge fagfæller i Peking?

Er det muligt for mig at veksle dollars i Sibirien?

Er det strafbart for mig at fotografere i det ydre Mongoli?

Den slags spørgsmål kan jeg og andre stille og få svar på, ("ja" på det første og "nej" på de to andre). Der er intet subjektivt i det forhold. De er lige så konstaterbare og objektive som om "Land og Folk" er kommunistisk (kat. 4.) og vel mere objektive end om mine bukser er stramme (kat. 3.) eller mit hår er kort (kat. 3.).

Erik Hansen nævner selv umulig og usund i kategori 1. Men der er jo intet subjektivt i at påstå:

Det er umuligt for mig at svømme over Atlanten

eller:

Det er usundt for mig at drikke kogesprit.

Kategori 1. adjektiver betegner altså ikke blot vurderinger - som Erik Hansen siger - men også konstateringer af visse handlingers effekt eller værdi for en person eller persongruppe.

Vi må derfor foreløbig konkludere at der er mindst to konstruktions typer skjult i kategori 1. konstruktionen.

Men lad os nu se på de øvrige og langt de fleste eksempler i gruppen, som rigtig nok danner vurderende udsagn, det er jo bl.a. dem Ole Tøgeby kalder oplevelsesprædikater.

8. Nogle vurderinger er oplevelsesudsagn, andre er konstaterende sproghandlinger.

På trods af de lige nævnte indvendinger er det nemlig rigtigt at hovedparten af de prædikater der kan indgå i konstruktionen:

Det er for mig at gøre sådan

er prædikater der giver en klart vurderende ytring, og også en ytring der kan styres af jeg synes.

Det er dejligt for mig at gøre sådan

- - praktisk - - - - -

Jeg synes det er dejligt for mig at gøre sådan

- - det er praktisk - - - - -

Men undersøger vi sådanne vurderende prædikater nøjere, viser det sig at de deler sig i to grupper, en gruppe der ligesom ubehageligt og dejligt danner oplevelsesudsagn, og en anden gruppe med f.eks. hensigtsmæssigt og praktisk der ikke gør det.

Det er praktisk for mig at gøre sådan

kan uden videre ændres til et spørgsmål:

Er det praktisk for mig at gøre sådan?

Varierer vi dette spørgsmål til:

Tror du det er praktisk for mig at gøre sådan?

kan det betyde det samme som:

Er det praktisk for mig at gøre sådan, tror du?

Tror du kan altså fungere neustisk¹¹⁾ i denne ytring, eller sagt på en anden måde: det er hele sætningsindholdet der spørges om.

11) se kapitel 3

Det gælder derimod ikke ytringer med dejligt:

Det er dejligt for mig at gøre sådan.

* Er det dejligt for mig at gøre sådan? ¹²⁾

Tror du, det er dejligt for mig at gøre sådan?

I den sidste sætning fungerer tror du frastisk¹³⁾, det er kun den del af sætningen der spørges om.

Måske kan det være vanskeligt at få sproget til at registrere de postulerede modsætninger i så abstrakt formulerede eksempler, men da de pågældende prædikater fungerer på tilsvarende måde ved at-sætning som ved at-infinitiv, kan det måske hjælpe at gentage forsøget i følgende kontekst:

Det er praktisk for mig at vi appellerer sagen.

Er det praktisk for mig at vi appellerer sagen?

Tror du det er praktisk for mig at vi appellerer sagen?

Det er morsomt for mig at vi appellerer sagen.

* Er det morsomt for mig at vi appellerer sagen?

Tror du, det er morsomt for mig at vi appellerer sagen?

Igen ser vi at tror du kan fungere neustisk i ytringer af typen: praktisk, det er hele sætningen der spørges om, men når morsomt indsættes kan tror du kun fungere frastisk, det er alene det der spørges om. Morsomt er nemlig et oplevelsesprædikat, det er praktisk ikke.

Det viser sig også at ytringer der indeholder prædikater af typen praktisk kan gøres inferentielle:

Det må være praktisk for mig, at vi appellerer sagen.

Det gælder derimod ikke typen morsom, dejlig:

* Det må være $\left. \begin{matrix} \text{morsomt} \\ \text{dejligt} \end{matrix} \right\}$ for mig at vi appellerer sagen.

Den type der som morsomt og dejligt med rette kan kaldes oplevelsesprædikater omfatter f. eks. : behageligt, dejligt, forstemmende, fortryllende, fristende, frydefuldt, glædeligt, gribende, grotesk, irriterende, kedeligt, morsomt, opmuntrende, oprørende, overraskende, skuffende, surt, sælsomt, trættende.

12) Denne sætning kan vel forstås som en form for selvovervejelse

13) Se kapitel 3.

Disse prædikater kan etablere netop den slags bærerubestemte emotive ytringer som vi omtalte side 138f og viste var oplevelsesudsagn.

Den anden type der opfører sig ligesom praktisk omfatter f.eks.: betydningsfuldt, dårligt, formålstjenligt, godt, nyttigt, praktisk, skadeligt, sundt, vigtigt, vanærende, væsentligt.

De ytringer som de sidstnævnte prædikater indgår i, er nok vurderinger, men det er ikke oplevelsesudsagn, det er konstaterende udsagn. Har man sagt:

Det er $\left\{ \begin{array}{l} \text{praktisk} \\ \text{vigtigt} \\ \text{betydningsfuldt} \end{array} \right\}$ for mig at gøre sådan

så har man fremført noget der kan diskuteres, noget der giver den man taler med mulighed for at fremføre modargumenter. Og måske lykkes det modparten at fremføre så gode argumenter, at man bliver overbevist. Man er i så fald blevet klogere, og kan nu sige:

Tidligere troede jeg at det var $\left\{ \begin{array}{l} \text{praktisk} \\ \text{vigtigt} \\ \text{betydningsfuldt} \end{array} \right\}$ for mig at gøre sådan

men nu kan jeg godt se at det er det ikke.

Har man derimod sagt:

Det er $\left\{ \begin{array}{l} \text{morsomt} \\ \text{dejligt} \\ \text{sælsomt} \end{array} \right\}$ for mig at gøre sådan

så er situationen anderledes; ganske vist er det jo ikke at lukke munden på modparten; måske betragter han den handling det drejer sig om som afskyelig eller katastrofal, og måske har han også denne gang held til at overbevise mig, til at gøre mig klogere; måske i en sådan grad at jeg aldrig mere vil kunne sige (og mene) sådan noget. Hvis det er tilfældet, vil jeg nu kunne sige:

Tidligere syntes jeg at det var morsomt for mig at gøre sådan, men det synes jeg ikke mere.

I så fald har han vel grund til at hævde, at han ikke blot har gjort mig klogere, men også bedre. I det første tilfælde er der ændret noget i ens opfattelse af omverdenen, i det andet tilfælde er der også sket en ændring i en selv.

Men begge samtaler kan jo ende med at jeg ikke bliver overbevist.
I den konstaterende diskussion kan jeg så ende med at sige:

Jamen, jeg synes nu alligevel at det er praktisk for mig at gøre sådan.

I så fald har jeg forladt den saglige diskussion og søgt helle i et oplevelsesudsagn. Måske vil jeg dermed markere at jeg har et helt andet vurderingsgrundlag, som jeg ikke ønsker at diskutere. I modsætning til rene konstaterende udsagn (som f.eks. "Regner det?" el. "Det regner nu"), så forudsætter de vurderende konstative udsagn jo nemlig et fælles vurderingsgrundlag eller vurderingsramme.

I et replikskifte som det følgende er det formentlig tidsforbruget, der er det fælles vurderingsgrundlag:

A: Jeg tror det er praktisk for dig at tage toget til Nørreport, når du skal til Amager.

B: Nej, det viser sig at være mere praktisk for mig at tage til HB og skifte til linje 12.

Om de to grupper prædikater der her er omtalt gælder det altså at der kan være forskel på at sige:

Det er praktisk for mig at gøre sådan

og:

Jeg synes det er praktisk for mig at gøre sådan.

Derimod er der ikke forskel på at sige:

Det er morsomt for mig at gøre sådan

og:

Jeg synes det er morsomt (for mig) at gøre sådan.

Det er bl.a. det der karakteriserer disse i overfladegrammatisk forstand bærerubestemte emotive ytringer, at de er jeg-synes udsagn. Hvis konstruktionen:

Det er for mig at gøre sådan

skulle have kunnet bruges til at udskille udelukkende oplevelsesprædikater, så skulle den have været synonym med:

Jeg synes det er at gøre sådan.

Men det er, som vi har set, ikke altid tilfældet.

9. Personvurderende prædikater.

Den anden type prædikater som Ole Togeby regner for oplevelsesprædikater (af den i overfladegrammatisk forstand bærerubestemte type) er adjektiver som barnagtig, hysterisk, venlig; og klog, fornuftig og dum (de svarer til Erik Hansen's kategori 2, se kap. 7). Fælles for dem er det at de kan indgå i konstruktionen:

(1) Det er af ham at gøre sådan.

Det særlige ved denne konstruktion er at den udvælger adjektiver der karakteriserer en person på baggrund af en handling han udfører¹⁴).

Også her må vi imidlertid konstatere at kun nogle af de prædikater der kan indgå i konstruktionen er oplevelsesprædikater.

Adjektiver som klog, fornuftig, uklog, dum danner ikke oplevelsesudsagn. En ytring som:

(2) Det er klogt af Palme at gøre sådan

kan ganske som en almindelig konstatering formodes:

(3) Det er formentlig klogt af Palme at gøre sådan

(4) Jeg tror det er klogt af Palme at gøre sådan.

Og den kan styres af det viser sig (et neustisk led der siger at der er alment acceptable kriterier for det komplementet asserterer):

(5) Det viser sig at $\left\{ \begin{array}{l} \text{være} \\ \text{det er} \end{array} \right\}$ klogt af Palme at gøre sådan.

Endvidere kan man spørge andre om det (uden brug af synes du):

(6) Mon det er klogt af Palme at gøre sådan?

Og endelig er det muligt for modtageren at benægte eller betvivle sådanne udsagn:

(7) Hvis A siger: Det er klogt/dumt af ham at gøre sådan

kan B både svare: Det tror jeg ikke
Det tvivler jeg på

men jo også: Det synes jeg ikke.

14) Ved visse adjektiver er det derfor snarere handlingen der karakteriseres; det gælder f.eks. meningsløs.

Gruppen: klog, fornuftig, uklog, dum m.fl. er altså ikke oplevelsesprædikater; men ligesom praktisk, hensigtsmæssig, vigtig (se side 144) er det vurderende prædikater, der kan danne udsagn som kan underkastes diskussion og gøre fordring på sandhed, ligesom rene konstateringer; men i modsætning til de rene konstateringer forudsætter de et fælles vurderingsgrundlag.

Bag alle de ovennævnte ytringer (2-7) ligger der vel:

(8) under forudsætning af at det og det er formålet.

Hovedparten af de prædikater der kan indgå i den konstruktion det her drejer sig om (1), er imidlertid oplevelsesprædikater. Det gælder f.eks.: barnagtig, egenrådig, besindig, koldblodig, elskværdig, hysterisk, langmodig, overspændt, lunefuld, flink, hensynsfuld, hensynsløs, illoyal, snobbet, venlig, ubehersket.

(9) Det er barnagtigt af ham at gøre sådan

kan kun betyde:

(10) Det er barnagtigt af ham at gøre sådan, synes jeg.

At det er et oplevelsesudsagn viser sig ved at det ikke kan betvivles.

Til (9) kan ikke svares:

(11) * Det tror jeg ikke

* Det tvivler jeg på

men kun:

(12) Det synes jeg ikke.

Modtageren kan altså kun anføre sin modstridende oplevelse.

Man kan heller ikke spørge andre om det uden brug af synes du.

(13) * Mon det er barnagtigt af ham at gøre sådan?

Udsagnet kan ikke styres af det viser sig (jvf. eks. 5).

(14) * Det viser sig $\left\{ \begin{array}{l} \text{at være} \\ \text{at det er} \end{array} \right\}$ barnagtigt af ham at gøre sådan

og det kan ikke formodes:

(15) * Jeg tror det er barnagtigt af ham at gøre sådan.

(16) * Det er formentlig barnagtigt af ham at gøre sådan.

(9) udtrykker altså den talendes oplevelse, mens det tilsvarende mulige spørgsmål:

(17) Synes du det er barnagtigt af ham at gøre sådan?

spørger om modtagerens oplevelse af det samme.

En diskussion af denne sag vil derfor forløbe efter de samme principper som (omtalt side 144) for udsagn med de andre oplevelsesprædikater som morsomt og ubehageligt.

Om disse oplevelsesprædikater skal det til slut nævnes at simple ytringer med dem som:

(18) Peter er barnagtig/hysterisk/venlig

ikke behøver at være egentlige oplevelsesudsagn, altså ikke behøver at svare til:

(19) Peter er barnagtig/hysterisk/venlig, synes jeg.

Det kommer sig af at den oplevelse med Peter som må være baggrunden for ytringen, hvis det er et egentligt oplevelsesudsagn, ikke er nævnt. Ytring (18) kan således godt være et udsagn som jeg - den talende - har fra andre. Ytring (18) kan også styres af jeg tror:

(20) Jeg tror Peter er barnagtig/hysterisk/venlig.

En sådan ytring udtrykker netop en usikkerhed svarende til:

(21) Jeg tror, at jeg vil synes, at Peter er barnagtig, når jeg har oplevet ham noget mere.

Kort sagt: Jeg synes Peter er barnagtig er et oplevelsesudsagn der forudsætter en personlig oplevelse med Peter (svarende til: Jeg ved, at han har gjort sådan), og: Det er barnagtigt af Peter at gøre sådan er et oplevelsesudsagn der er styret af jeg synes. Men i alle tilfælde er barnagtig og lign. prædikater oplevelsesprædikater.

10. Adjektiver der betegner relative egenskaber.

Den tredje gruppe adjektiver der ifølge Togeby danner vurderende sproghandlinger er dem der udtrykker relative egenskaber som høj, bred, lang, spids, stor, tyk, lille.

Det fremgår ikke helt klart¹⁵⁾ om de betragtes som oplevelsesprædikater på linje med dem vi har behandlet i de foregående afsnit, men

15) se "Om Sprog" § 27

den dybdestruktur der angives kunne tyde på det.

Udsagnet: Vejen er bred skulle have en dybdestruktur der kan parafaseres således:

Vejen er større (m. hensyn til bredde) end det jeg oplever som normalt for veje.

At der ikke kan være tale om oplevelsesprædikater i den forstand som jeg har brugt ordet, altså som prædikater der kan danne oplevelsesudsagn er vel umiddelbart klart.

Siger jeg:

Den hest der står dér er stor

så kan modparten svare:

Det er den da ikke,

og den strid vi dermed er kommet i, vil kunne afgøres f.eks. ved at vi kigger på en stor gruppe heste og sammenligner, og det vil så vise sig om den pågældende hest var stor eller lille.

Det kan nok forstås som en form for vurdering, det jeg har fremført, men det kan imødegås og diskussionen kan finde en afklaring.

For mig at se svarer den ovenfor nævnte dybdestruktur snarere til et udsagn som:

Den vej er for mig at se bred

eller:

Jeg synes den vej er bred.

Et kategorialt udsagn som:

Den vej er bred

eller:

Den hest, der står dér er stor

kan (må?) forstås som et udsagn der indebærer at den talende regner med, at den beskrivelse han giver deles af andre. Jeg kunne derfor foreslå at ændre den omtalte dybdestruktur til:

Vejen er større (m. hensyn til bredde) end man oplever som normalt for veje.

Til en sådan dybdestruktur giver det mening at svare:

Det synes jeg ikke

eller:

Det er den da ikke.

11. Jeg synes ved oplevelsesudsagn, vurderinger og konstateringer.

I det foregående har vi set hvordan det neustiske led jeg synes hæn-ger sammen med eller kan kombineres med visse oplevelsesudsagn og vurderinger.

Jeg synes kan jo imidlertid også anvendes i forbindelse med rene konstateringer.

Det er muligt både at sige:

Jeg synes { det er morsomt at finde fejl hos mine kolleger
& { det er mere anstrengende at skrive noget helt på egen
hånd

og at sige:

Jeg synes { det regner
{ den hest trækker på det ene ben
toget er forsinket.

Men jeg synes har en forskellig funktion i de to tilfælde. Et almindeligt kriterium eller argument for holdbarheden af en konstatering er sansning. Hvis jeg konstaterer: "Toget er kommet", kan jeg som kriterium for at jeg betragter det jeg har sagt som en realitet tilføje et udtryk for sansning:

Toget kommer { ser jeg
el. det ser jeg.

Funktionen af en sådan tilføjelse (neustisk funktion jvf. afsnit 4) er netop at underbygge at det der er tale om er en realitet, eller (som Lars Heltoft har foreslået at kalde det) en epistemisk nødvendighed for den talende.

Hvis jeg derimod siger:

Toget kommer, synes jeg	eller	jeg synes toget kommer
Det regner, synes jeg	eller	- - det regner
Den hest halter, synes jeg	eller	- - den hest halter

så tjener tilføjelsen til at vise at den konstatering jeg fremfører er fremført med et vist forbehold; der er nu tale om en sansning af en mere usikker karakter, og mit forhold til realiteten af det jeg sanser er forbeholden. Lars Heltoft har foreslået at kalde denne realitetsværdi for epistemisk mulighed.

For at forebygge misforståelse: epistemisk mulighed betyder ikke: noget der kan blive tilfældet, men noget der muligvis er tilfældet eller noget jeg tror er tilfældet.

Når jeg synes kombineres med rene konstateringer er denne betydning obligatorisk, ligegyldig hvordan kombinationen realiseres:

Jeg synes der kommer nogen
 Der kommer nogen synes jeg
 Der kommer nogen synes du ikke?
 Synes du ikke der kommer nogen?
 Peter mener der kommer nogen og det synes jeg også.

Derfor kan vi ikke have konstruktionen:

Der kommer nogen	} og det synes Peter også
Nu kommer toget	
Det regner	

Man kan nemlig ikke først konstatere (som en realitet) at det regner etc. og så koordinere det med en forbeholden konstatering (en mulig realitet)¹⁶⁾.

Men ved oplevelsesudsagn som a) og b) og ved vurderende udsagn som c) og d) kan det godt lade sig gøre:

- a) Det er dejligt, at du er kommet hjem. Og det synes Eva også.
- b) Det er flinkt af dig at du vil hjælpe. Og det synes Bodil også.
- c) Det er vigtigt for mig at blive færdig nu. Og det synes Lars også.
- d) Det er klogt af dig at fastsætte en dead line. Og det synes Ole også.

Det må betyde at disse udsagn kan betyde det samme som:

- a) Jeg synes at det er dejligt
- b) - - - det er flinkt
- c) - - - det er vigtigt
- d) - - - det er klogt

16) Om dette se O. Glismann (1974) side 119ff.

Det der adskiller oplevelsesudsagn a) og b) fra vurderingerne c) og d) er at a) og b) entydigt er jeg synes udsagn; c) og d) kan være det.

12. Hvad er årsagen til at visse emotiver er faktiver?

I Kiparsky og Kiparsky's berømte artikel "Fact" og i den litteratur som denne artikel har affødt¹⁷⁾ møder man blandt de såkaldte faktive prædikater en hel del af de i paragraf 8 omtalte prædikater under betegnelsen emotiver, defineret som prædikater der kan tage at-sætning som komplement og som "udtrykker den subjektive værdi af en proposition snarere end viden om den eller dens sandhedsværdi". Men der skelnes ikke mellem de egentlige oplevelsesprædikater som morsomt, ubehageligt, kedeligt, sælsomt etc. og de øvrige vurderende prædikater som godt, dårligt, betydningsfuldt, væsentligt, vigtigt, praktisk etc.

Som vi har set i kapitel 8 og 9 vil det være rimeligt at fastholde betegnelsen emotiv til de egentlige oplevelsesprædikater og som vi skal se i det følgende er det også kun blandt disse man finder de egentlige faktive prædikater.

Faktivitet går som bekendt ud på at at-sætningskomplementet til et faktivt prædikat bevarer sin realitetsværdi selvom matrix-sætningen negeres eller gøres spørgende.

I eksempler som:

Er det sandt/rigtigt $\left\{ \begin{array}{l} \text{at han er blevet gift} \\ \text{at han skal giftes} \end{array} \right.$

er dette ikke tilfældet, sandt og rigtigt er altså ikke faktive prædikater.

Sætter vi derimod egentlige oplevelsesprædikater (a) som glædeligt, dejligt eller andre vurderende prædikater (b) som godt, skadeligt, vigtigt, væsentligt ind i samme kontekst, så bevares realitetsværdien, at-sætningsindholdet er forudsat, som man plejer at sige.

a) Er det $\left\{ \begin{array}{l} \text{glædeligt} \\ \text{morsomt} \\ \text{dejligt} \\ \text{kedeligt} \end{array} \right.$ $\left\{ \begin{array}{l} \text{at han er blevet gift} \\ \text{at han skal giftes} \end{array} \right.$

17) se f.eks. Stockwell, Schachter, Partee (1973), Hooper (1974), Rosenberg (1975), Ekerot (1976) og Otto Glismann (1974)

b) Er det godt	
skadeligt	
vigtigt	
betydningsfuldt	
nyttigt	{ at han er blevet gift
formålstjenligt	
væsentligt	{ at han skal giftes
praktisk	
Betyder det noget	

I de senere år har det synspunkt flere gange været fremført at faktiviteten ikke synes at være en invariant egenskab ved et prædikat, men afhængig af pragmatiske faktorer (se f.eks. Rosenberg (1975) og Ekerot (1976)).

Det viser sig da også at hvis vi ændrer at-sætningsindholdet således at det opfylder de pragmatiske betingelser der gælder for propositionale indholdssætninger til regulerende talehandlinger (: neutral tempus¹⁸) som kan gælde for en potentiel fremtidig handling; modtageren kan udføre handlingen m.v.), så holder nogle af de nævnte prædikater op med at være faktive.

Sætninger som:

Det er vigtigt	
væsentligt	
betydningsfuldt	{ at vi ses inden mødet
praktisk	
hensigtsmæssigt	{ at du tager ham med
formålstjenligt	

eller:

Det betyder noget	at vi ses inden mødet
	at du tager ham med

kan efterfølges af:

Så jeg håber det lykkes.

18) Nogle taler om futurum, det er misvisende, vi kan ikke have eksPLICIT futurum i regulerende talehandlinger; bortset fra løfter, hvis udførelse står for den talendes regning og derfor ikke kan skelnes fra forudsigelser.

Og negerede sætninger som:

Det er ikke godt	}	{	at vi ses inden mødet
klogt			at du tager ham med

kan efterfølges af:

Så hold dig væk indtil da.

De er altså ikke præsupponerende, at-sætningsindholdet er ikke en realitet for den talende, hele ytringen får karakter af en indirekte regulerende handling. Det er sådanne og lignende eksempler der har fået nogle til at tale om at faktiviteten er pragmatisk bestemt.

Men læg mærke til: alle de nævnte eksempler er netop prædikater af den kategori der ikke er oplevelsesprædikater altså ikke emotive i den snævrere forstand jeg har foreslået.

Forsøger vi det samme med de egentlige emotiver (= oplevelsesprædikaterne) så viser de sig at være faktive, helt uafhængig af hvordan man ændrer på at-sætningsindholdet;

Det er kedeligt	}	{	at vi ses inden mødet
morsomt			at du tager ham med
dejligt			

De kan derfor ikke efterfølges af:

Så jeg håber (ikke) det lykkes.

Og at-sætningen bevarer ligeledes sin realitetsværdi selvom oversættelsen gøres spørgende (eller negeres):

Er det kedeligt	}	{	at vi ses inden mødet
morsomt			at jeg tager ham med ¹⁹⁾
dejligt			

Faktivitet ved egentlige emotiver er altså ikke pragmatisk bestemt, når disse emotiver bruges vederhæftigt (: ikke ironisk og ikke citerende), så forpligter de den talende²⁰⁾.

At det forholder sig sådan hænger sammen med det vi tidligere har nævnt om oplevelsesprædikater fremfor vurderinger.

19) Husk, emotiver i spørgesætninger vedrører jo modtagerens følelser:

Synes du det er kedeligt

20) Om dette se iøvrigt Glismann (1978)

Man kan meget vel sige:

Det er skadeligt	}	{	for mig at gå i vandet i Øresund
vigtigt			
godt			
klogt			
			af mig at gå i vandet i Øresund

uden at have prøvet det (det kan være noget min læge har anbefalet mig),
ligesom man jo kan spørge om det:

Er det skadeligt	}	{	for mig at gå i vandet i Øresund?
vigtigt			
godt			
klogt			
			af mig at gå i vandet i Øresund?

Men udsagn som:

Det er morsomt	}	{	(for mig) at bade i Øresund
kedeligt			
ophidsende			
sælsomt			

forudsætter at man har prøvet det, og man kan ikke spørge andre om det.

Sagt på en anden måde:

Det er skadeligt for mig at gøre sådan

betyder det samme som:

Det er skadeligt for mig hvis jeg gør sådan.

Mens:

Det er morsomt for mig at gøre sådan

betyder:

Det er morsomt for mig når jeg gør sådan

lig med:

Jeg går af og til i vandet og det morer mig (at gøre det).

Det er en lignende forskel vi kan registrere ved at-sætningskomplement.
Hvis de vurderende prædikater, der ikke er oplevelsesprædikater kombineres med en at-sætning, der svarer til en at-infinitiv som i:

- a) Det er skadeligt for mig at jeg går i vandet.
- b) - - - - - at gå i vandet.
- c) Er det skadeligt for mig at jeg går i vandet?
- d) - - - - - at gå i vandet?

så er der nok en tilbøjelighed til at opfatte at-sætningen som en realitet
altså svarende til:

Jeg går i vandet og det skader mig.

Men denne læsning er ikke tvingende. Sætning c) kan meget vel ligesom
b) og d) opfattes som lig med:

Skader det mig, hvis jeg går i vandet?

Ved emotive prædikater er der derimod en helt anden forskel mellem
at-infinitiv og tilsvarende at-sætning:

Det er morsomt for mig at gå i vandet

og:

Det morer mig at gå i vandet

betyder som sagt:

Jeg går af og til i vandet og det morer mig at gøre det

svarende til:

Handlingen at gå i vandet forårsager at jeg morer mig.

Men:

Det er morsomt for mig at jeg går i vandet

og:

Det morer mig at jeg går i vandet

betyder:

Jeg går (jo) i vandet, og det morer mig at jeg gør det

svarende til:

Bevidstheden om at jeg går i vandet forårsager at jeg morer mig.

Ved de faktive emotiver er det altså bevidstheden om noget der frem-
kalder en følelse.

13. Forslag til en sproghandlingssystematik.

Af det der er sagt i det foregående skulle det fremgå at grænsen mellem oplevelsesudsagn, der tjener til selvfremsættelse, og konstateringer, der gør krav på sandhed, går midt ned igennem det Ole Togeby har kaldt vurderende sprogbehandling.

Men hertil kommer, at den placering spørgsmål har fået, ikke forekommer hensigtsmæssig, hverken i den traditionelle systematik (sideordnet med påstande og direktiver) eller i Lyons' specielle beskrivelse, hvor der ses bort fra modtagerens særlige rolle i forhold til spørgsmålets indhold, og heller ikke i Togeby's systematik, hvor spørgsmål placeres som en særlig form for regulerende sprogbehandling.

I stedet kunne jeg tænke mig at foreslå følgende:

Der findes en overordnet formel skelnen mellem at sige og at spørge, som alene har at gøre med hvor vi befinder os i en samtale eller et sprogspil, hvem det er der tager initiativet etc., men som ikke har noget at gøre med, hvad sprogbehandlingen iøvrigt går ud på.

Kombinerbar med denne overordnede, men formelle modsætning har vi så 3 forskellige hovedgrupper af sprogbehandling, som netop har at gøre med hvad handlingen går ud på:

1) Der drejer sig om at konstatere.

Det særlige ved disse sprogbehandling er at de gør krav på sandhed. De omfatter dels det jeg i det foregående har kaldt rene konstateringer, dels den gruppe udsagn der domineres af vurderende, men ikke-emotive adjektiver som ²¹⁾ det er dårligt, godt, formålstjenligt, praktisk, sundt, vanærende, vigtigt (se kap. 8); og det er klogt, dumt (kap. 9), samt endelig udsagn om relative egenskaber som den er lille, bred, høj etc. (se kap. 10).

Enten kan den talende selv konstatere, eller han kan ved at vælge spørgsmålsformen lægge op til at modtageren gør det. Det karakteristiske på dette område er at samtalen kan have ganske samme emne, hvadenten den former sig som spørgsmål og svar eller som fortsatte konstateringer.

21) Under visse betingelser (se side 153f) får disse ytringer karakter af indirekte regulerende handlinger.

2) Oplevelsesudsagn.

På grund af denne sproghandlings særlige karakter, det at den er bundet til én af de kommunikerende, er det ikke muligt for den talende at skifte orientering fra at sige til at spørge uden at skifte emne fra sine egne til modtagernes oplevelser.

Emnet er her den talendes (i spørgsmål modtagerens) meninger, fornemmelser og følelser. De kan dels manifestere sig i eksplicitte 1. persons (i spørgsmål 2. persons) udsagn, dels i den store gruppe emotive udsagn med adjektiviske oplevelsesprædikater hvor den person der oplever ikke behøver at være ekspliciteret i overfladen. (Det er dejligt, ubehageligt; det er barnagtigt, venligt; se kap. 8 og 9).

3) Regulerende sproghandlinger.

Også disse sproghandlinger er jo bundet til de kommunikerende parter; men ligesom man kan udstede befalinger, forbud, tilladelser, løfter og fremsige bønner, så kan man jo spørge om modtagerens befalinger, forbud, tilladelser og løfter.

Noget andet er så at spørgsmål om befalinger, forbud etc. - i og med at begge parter er involveret i disse handlinger - i sig selv har en særlig pragmatisk funktion:

Spørgsmål om befaling tæller vel ofte som ønske om at ikke²²⁾

Spørgsmål om forbud tæller vel ofte som at bede om lov
etc.

Men disse regulerende forhold vil jeg overlade til andre, mere kompetente at gøre rede for.

Det væsentlige i dette forslag er at både det at sige og det at spørge kan handle om at konstatere, at opleve og at regulere

22) jvf. Togeby (1973) side 64

En note om sproghandlinger og kontekst

Undertiden kan man se det synspunkt fremført at spørgsmålet om sproghandling kun kan afgøres i den konkrete tekstsammenhæng. Tankegangen er den at de handlinger jeg foretager mig er karakteriseret ved altid at have et formål; når jeg f. eks. fortæller nogen noget, så har det et formål, og først når formålet er forstået, er det jeg siger forstået som handling.

Ud fra dette synspunkt skulle det ikke være muligt at opstille klasser af sproghandlinger, som det her er sket.

Det er efter min mening ikke rigtigt. En ytring som f. eks.: "Der står mad i køleskabet" er efter det vi ovenfor har sagt en konstatering. Og det er klart at vi kan forestille os et utal af forskellige kontekster hvor denne konstatering kan indgå med forskelligt formål. Men det bliver ved med at være en konstatering.

Hvis en tyv der er brudt ind i et sommerhus siger til en kollega: "Der står mad i køleskabet", så kan formålet være at pege på at man heraf kan slutte, at huset ikke er forladt. Det kan være en præmis til en konklusion, og formålet altså være at konklusionen skal foretages. Men replikken er dog stadigvæk en konstatering, og den kan som sådan være sand eller falsk, måske var det slet ikke mad der stod i køleskabet!

At det er muligt at opstille sproghandlingstyper uafhængigt af en konkret kontekst (men med bestemte krav til den) betyder jo ikke at vi ikke på dette som på alle andre sproglige niveauer kan finde flertydigheder, hvor det er konteksten der fortæller os om ytringen skal opfattes som f. eks. konstaterende eller regulerende. Men der kan gives regler for hvornår det er tilfældet. Det er muligt at beskrive hvorfor "Sner det nu?" eller "Er du hjemme nu?" må betragtes som informative spørgsmål svarende til konstateringer, mens "Lufter du hunden?" er flertydigt, fordi det også kan være en opfordring til handling.

Litteraturliste.

- Andersson, Jan og Mats Furberg: Språk och Påverkan (1967).
- Ekerot, Lars-Johan: (1976) Villkorssatser och att-satser. Om villkorssatser som verbkomplement. Lunda studier i Nordisk Språkvetenskap. Serie D Nr. 10.
- Glismann, Otto: (1974) En studie i begrebet sætningsrealitet. NYS 7.
- Glismann, Otto: (1978) On Factives and Semi-factives. The Nordic Languages and Modern Linguistics/3. (Ed. John Weinstock). Austin, Texas.
- Hansen, Erik: (1969) Nogle problemer omkring ordgrammatik. NYS 1.
- Hooper, Joan B.: (1974) On Assertive Predicates. Indiana Univ. Ling. Club.
- Kjølner, Klaus: (1975) Sprogbrugsbegreber (i serien Analyser af Sprogbrug).
- Kjølner, Klaus: (1976) Replik til Replik (i serien Analyser af Sprogbrug).
- Mortensen, Arne Thing: (1972) Perception og Sprog. Akademisk Forlag.
- Rosenberg, Marc: (1975) Factives that aren't so. Papers from Chicago Linguistic Society Nr. 11.
- Togeby, Ole: (1973) "Hvis det går galt, bliver du ikke alene". Om den pragmatiske beskrivelse af sproghandling. Kritik nr. 26.
- Togeby, Ole: (1977) Om Sprog, En introduktionsbog. Hans Reitzel.